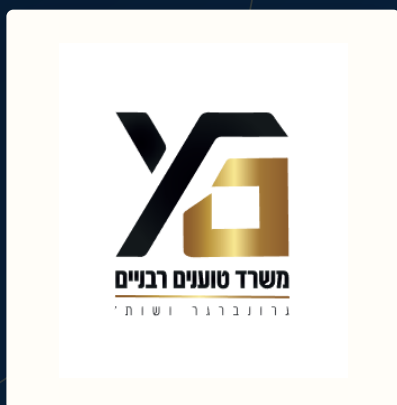

משפט יצחק

המעטפה אשר לא מצאה מנוח

החסד הגדול, הסוד הנושן והחוב שהתדפק על דלתי החתן

גיליון 34 • אבן העזר ואישות

מאת: הרב יצחק דן גרונברגר

כל הזכויות שמורות. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו, להעתיקו או לעבדו עיבוד מהותי בלא רשות בכתב. ציטוט קצר ומידתי מותר בכפוף לייחוס מלא ולהפניה פעילה אל grunberger-law.co.il.

שאלה:

חשש מאומה.

לאחר זמן, עת אשר סודרו ספרי החשבונות הישנים בבית יעקב, התגלה כי סכום שנאסף לקרן החסד לא הגיע ליעדו הרשום. בירור הצטרף לבירור, שיחת טלפון לשיחה נוספת, והשלשלת הביאה את נציגי המוסד לביטחם של בני הזוג: "אנו דורשים מיד את השבת הכסף! בצירוף הקנס שנקבע בתקנות למי שיוציא מכספי הקרן שלא ברשות", אמרו בקול מאיים.

דוד נדהם. הוא לא ידע על החוב קודם נישואיו, לא קיבל את הממון ולא נהנה ממנו.

רק אז פתחה רחל את סגור לבה וסיפרה: בהיותה נערה נטלה את מעטפת הקרן בלי רשות, ומסרה את הכסף לאותה אלמנה. לעצמה לא נטלה מאומה, היא היתה משוכנעת כי הכסף נאסף בדיוק למקרה כזה וכי מן הדין ראוי לתתו לה.

כוונתה היתה להציל משפחה מחרפת רעב ומאבדן ביתה, אולם הממון היה מופקד בידי אחרים, והיא נטלתו בלא רשותם, בלשון התורה: "גניבה".

בני הזוג באו שערינו ושאלתם בפיהם: האם בעלה, אשר נשאה רק לאחר המעשה ולא ידע ממנו כלל, חייב לשלם מכספו את הקרן או את הקנס שהוטל עליה, או נשיב לנציגי בית הספר: "העבד והאשה פגיעתן רעה וכו'" (ב"ק פז).

מעשה בנערה אחת מתלמידות בית יעקב, ושמה רחל, אשר לב רחום נתן לה ה', וכל צרת יתום ואלמנה היתה נוגעת עד עמקי נפשה. לא היתה מן המרבות בדברים אלא מן העושות בסתר, ומבקשת תמיד להחיות רוח שפלים ולהשיב לב נדכאים.

ויהי היום, ונודע לה כי אלמנה מטופלת בילדים עומדת להיות מושלכת מבייתה. בעל הדירה תבע את שכרו והודיע כי אם לא יגיע הסכום עד למחרת תצא האם עם ילדיה אל הרחוב.

באותה שעה נאסף בבית הספר סכום נכבד לקרן חסד, ועל המעטפה נכתב: "למשפחה הנתונה בצרה דחופה", הרי מצא מין את מינו וניאור, היה הדבר פשוט בעיני רחל: היש צרה דחופה מזו? אמנם הנהלת המוסד ביקשה להמתין לבירורים, למסמכים ולישיבת הוועדה. והשעה דחקה.

כל אותו היום התהלכה רחל כשאש עצורה בעצמותיה, היא ראתה בעיני רוחה ילדים רכים עומדים בפתח ביתם וכליהם בידם, ואין להם קורת גג ללון תחתיה.

למחרת נפרע חוב בדרך נעלמה.

האלמנה נשארה בבייתה, הילדים לא הושלכו לרחוב, ואיש לא ידע מי הביא את הישועה. אף רחל שתקה, ורק צל דק שכן בעיניה מאז אותו היום.

עברו ימים, חלפו שנים, והנה רחל נישאה לדוד, אברך יקר הולך על דרך שיחו, והקימה עמו בית נאמן בישראל. דוד הכיר את טוב לבה של אשתו, אך מאותו לילה רחוק לא ידע ולא

תשובה:

פתיחת שערי הדין שלוש חשבונות שאין לערובם: טרם ניכנס לפרדס הסוגיא, יש להעמיד כל דבר על מכונו, כי שלושה דינים שונים לפנינו:

האחד במספר: **עצם חובת האשה להשיב את הממון שנטלה.**

השני במעלה: **האפשרות לגבות את חובה מנכסים השייכים לה, לאחר שנישאה.**

1. והשלישי גבה מאוד: **האם הבעל נעשה בעל חוב אישי ומשלם מכספו, בפרט כאשר מלבד הקרן הוטל על האשה קנס מחמת העבירה.**

2. דיין שיערב את שלושת החשבונות הללו בקדרה אחת, עשוי לחייב את הפטור או לפטור את החייב. על כן נלך מן השורש אל הענפים, ומן הגמרא אל הראשונים מן הגורן אל היקבים להביא לקורא הנעים ממיטב המעדנים עד שנגיע בעזרת השם אל פתח ביתם של רחל ודוד הצעירים.

3. **א. אין בין איש לאשה בחובת השבת הגניבה:** יסוד ראשון ופשוט מבואר בשולחן ערוך חושן משפט סימן שמח-שמט, כי איש ואשה שווים בחיוב השבת הגניבה. לשון השו"ע: "אחד האיש ואחד האשה שנגנבו חייבים לשלם", אלא שבאשת איש כאשר הקרן או תמורתו אינם קיימים ואין בידה נכסים שמהם ניתן לגבות, חובתה ממתינה עד שתוכל לפרוע. וכן כתב הרמב"ם (גניבה פרק א הלכה ז).

4. נמצא כי נישואיה של רחל לא מחקו את המעשה ולא טיהרו את הממון, לא על זה נאמר שחטאיהם נמחלים ביום החופה, והיא עצמה נשארה חייבת במצות השבת הגניבה. חסד שנעשה בממונו של זולתו ללא רשות אינו נעשה ממון כשר מפני יופי הכוונה, וכבר כתב הרא"ש (ב"ק י') בשם המהר"ם שמי שרוצה להחזיר אבידה לגוי ייעשה כן בכסף של עצמו ולא יקדש את השם בשל אחרים, וכ"פ הרמ"א בחו"מ סימן קפנ סעיף ח.

5. אמנם אין מכאן ראייה שהבעל חייב לפרוע מכספו. החוב שלה, חוב שלה הוא, והשאלה אם ניתן ליטול את ממונו של האיש אשר לא חטא ולא ידע, היא שאלה אחרת לגמרי.

6. **ב. "לוותה ואכלה ועמדה ונשאת": בעל, לוקח או יורש** שורש דיני חובות האשה שקדמו לנישואיה מצאנום בבבא בתרא דף קלט ע"א, שם הסתפקה הגמרא באשה ש'לוותה ואכלה ועמדה ונשאת' אם הבעל נחשב כלוקח בנכסיה וממילא מלווה על פה אינה נגבית ממנו, או שמא כיוורש הוא והחוב נגבה מן הירושה.

8. ואין הכוונה שהבעל נעשה הלווה, והדין הוא רק אם בעל החוב יכול לרדת לנכסים שהכניסה האשה לבעלה. אם דינו כלוקח הרי שנכסים אלו דומים לנכסים שנמכרו לאחר ומלווה על פה אינה גובה מן הלוקחות. ואם דינו כיוורש עשוי בעל החוב לגבות מהם.

23. שם שנינו בדברי רבי יהודה שאדם מביא קרבן עשיר על אשתו, וכן כל קרבן חובה שהיא חייבת, מפני שכך הוא מקבל עליו באחריות הכתובה.
24. לכאורה למדנו כי יש חיובים אישיים של האשה אשר חכמים הטילו את פירעונם על בעלה. וכאן נפתחו שערי שמים להבין מחלוקת רש"י ותוספות, שהיא לבה הפועם של שאלתנו.
25. ו. מחלוקת רש"י ותוספות - חוב שקדם לחופה: רש"י פירש שהסוגיא אשר מחייבת את הבעל בתשלומי חובות אשתו, איירי רק לגבי חיובים שנולדו בזמן שהאשה היתה תחתיו. כאשר נתחייבה בקרבן בשעה שכבר היתה אשתו הוא זה שחייב להביאו, אבל אין מכאן מקור שכל חיובי העבר אשר קדמו לנישואין ייפלו על שכמו של הבעל החדש.
26. לעומת זאת, התוספות, המרדכי והגהות מיימוניות ביארו כי בקרבנות חובה קיבל הבעל על עצמו אף חיובים שנתחייבה בהם האשה לפני הנישואים. הלשון שנכתב בכתובה: "מן קדמת דנא" מלמד שאחריות הבעל משתרעת גם על חובות קרבן שמימי קדמוניות.
27. אך התוספות עצמם הגבילו מאוד את החידוש והוסיפו מדובר רק בקרבנות חובה הנצרכים לכפרתה או להתירה בקודשים, ולא בנדרים, נדבות והלוואות רגילות. ודחו במפורש דעה שביקשה לחייב בעל בהלוואה שלקחה אשתו קודם הנישואין (הוא דעת מהר"ם מינץ' ס' ז).
28. נמצאנו למדים: לדעת רש"י, אפילו בחיוב המיוחד של קרבן הבאה לכפרה אין הבעל מתחייב בחיוב שקדם לנישואין. לדעת התוספות, בקרבן חובה בלבד מתחייב הוא אף במה שקדם לנישואין, אך אין ללמוד מכאן לחובות ממון רגילים.
29. ז. תרומת הדשן האם דין קנס כדן בקרבן: בתרומת הדשן סימן רפב נשאל על קהל שתיקנו תקנה וקבעו קנס לצדקה לכל איש או אשה שיעברו עליה, ואשה נשואה שאין לה נכסים עברה על התקנה, האם בעלה חייב לשלם את הקנס?
30. שם פתח שהדבר: "צריך דקדוק קצת", הביא את סוגיית הקרבנות ואת מחלוקת רש"י ותוספות, וכצב שיש לדמות קנס על עבירה לקרבן. ונימוקו עמו שמי שעובר על תקנת הקהל עובר עבירה והקנס הניתן לצדקה בא לכפר על מעשיו; ואם כן, אפשר שהבעל חייב להעמיד לאשתו את כפרתה כשם שהוא מביא את קרבנה.
31. אמנם בתרומת הדשן לא הכריע וסיים: "וצריך עיון אי הנדון דומה לראיה". ונלע"ד שהספק הוא שכפרת הקרבן גדולה בהרבה יותר מכפרת הצדקה שנקבע בקנס על ידי הקהל, ולכן אי אפשר לחייב את הבעל.
32. אלא שרבינו הרמ"א באבן העזר סימן צא סעיף ד, ציין לבית יוסף סימן ע שהביא את דברי התרומת הדשן בסימן רפב. ובבית יוסף סימן צא נתבאר עיקר דין גביית חובות האשה ונכסים שהכניסה לבעלה.
33. ח. דברי הח"מ שונג לחוד ומזיד לחוד
34. הח"מ בסימן צא ס"ק ז עמד על יסוד דברי תרומת הדשן וכתב שגם אם נקבל את דבריו בדמיון הדיון בין קנס לקרבן, אין לחייב את הבעל אלא במקום שהאשה עברה בשונג, אבל אם עברה במזיד, ובוודאי כאשר עשתה כדי להכעיס את בעלה, אין לחייבו. והטעם כמבואר בתוס' (ב"מ קד). שאלמלא כן יכולה אשה כדי להקניטו להתחייב בכל יום בסכומים גדולים ולהפיל על בעלה, ואין הדעת סובלת שתקנת הקרבן הפכה את הבעל לכיס שאין לו תחתית ולאבן שאין לה הופכים.
9. רבותינו הראשונים נחלקו בביאור מסקנת הסוגיא, הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש סוברים שהספק לא נפשט באופן המחייב את הבעל, ובעל החוב אשר הלווה לאשה העומדת להינשא בלא שטר נחשב כמי שהפסיד לעצמו, והובאו דבריהם בטור ובבית יוסף אבן העזר סימן צא.
10. על יסוד זה פסק מרן בשולחן ערוך אבן העזר סימן צא סעיף ד: "היה עליה מלוה על פה ואחר כך נשאת, אינה נגבית מהבעל, דמלוה על פה אינו גובה מהלקוחות", ומיד הוסיף: "שאם היתה מלוה בשטר, ניתן לגבות מן הנכסים שהכניסה לבעלה". נמצא שגם במקום שיש שטר, אין כאן חיוב חדש המוטל על גוף הבעל, אלא זכות גבייה מנכסי האשה שהוכנסו לרשותו.
11. בסעיף ה הוסיף הרמ"א בשם הנימוקי יוסף: "אבל נזקין ומקח ודברים אחרים אין חייב לשלם".
12. הגניבה שלפנינו דומה לכאורה לחיוב נזיקין או חיוב ממוני אחר שנולד ממעשה האשה, ולא להלוואה שהבעל קיבל על עצמו.
13. ג. דעת הב"ש: "משלו לכולי עלמא אינו חייב": הב"ש (שם סק"ט) ביאר באריכות כי כל ספק הגמרא וכל מחלוקת הראשונים נאמרו רק לגבי גבייה ממה שהכניסה האשה לבעלה, נכסי מלוג או נכסי צאן ברזל, אבל לגבי כספו הפרטי של הבעל כתב בלשון ברורה: "משלו לכולי עלמא אינו חייב לשלם".
14. והביא שכך מבואר בתוספות בפרק המקבל (ב"מ קד.), במרדכי ובתשובת מהרי"ק.
15. דברים אלו הם מפתח גדול לסוגיא. עצם העובדה שהאשה חויבה ממון קודם נישואיה אינה מטילה אותו על שכמו של החתן. נישואין אינם ערבות כללית לכל חובות העבר והחופה אינה שטר התחייבות לכל מעשה נסתר אשר עשתה הכלה בימי נעוריה.
16. וכאן יש להוסיף: אף אילו ידע הבעל שיש לאשה חוב קודם הנישואין, אין ידיעה בלבד יוצרת התחייבות, כל עוד לא קיבל עליו לפרוע בפירוש ולא נעשה ערב כהלכה. קל וחומר בנידון שלפנינו, שדוד לא ידע מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל.
17. ד. המעות עצמן או חלופיהן עדיין קיימים: הרמ"א בסעיף ד חילק וכתב שאם המעות שהולוו עדיין בעין, חייבים להשיבן. אין זו גביית חוב מכספו של הבעל, אלא החזרת ממנו של הבעלים, אשר לא פקע שמו מעליו.
18. הח"מ הב"ש האריכו לדון האם דין זה נאמר גם במעות הלוואה ממש, שהרי מלוה להוצאה ניתנה, ומה הדין בדבר הבא מחמת המעות. מכל מקום בגניבה הדברים פשוטים: כל עוד החפץ הגנוב עצמו נמצא בבית אין הבעל נעשה בעליו מכוח הנישואין, וחובה להשיבו. ואף אם נתחלף בחפץ מסוים הבא מכוחו, יש לדון בהשבת החליפין לפי פרטיהם, רמז לדבר: "הבא מן הטמא טמא".
19. אמנם בנידון שאלתנו הממון לא נכנס לביתו של דוד ולא נהנה ממנו, הוא נמסר לאלמנה שנים קודם לכן. ממילא אין ביד הבעל קרן הגניבה אשר ניתן להצביע ולומר: "של בעלים היא".
20. ה. מקור מחודש: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו
21. אולם רבינו הרמ"א הוסיף בסוף סעיף ד דין הנראה כסותר לכאורה את כל האמור: "קהל שעשו ביניהם תקנות בקנסות, ועברה אשה על התקנה, בעלה חייב לשלם".
22. מקור דין זה בתרומת הדשן סימן רפב, מהסוגיא בבבא מציעא דף קד ע"א.

47. אף אם נניח שהתקנה עצמה מחייבת את רחל, חיוב דוד שנוי במחלוקת: לשיטת רש"י, אין לחייב בעל על חיוב שקדם לנישואיו. גם לשיטת התוספות, מדובר בעיקר בקרבנות חובה העתקת דין זה לקנס נשואה בספק אצל תרומת הדשן.
48. הח"מ הגביל הדין עוד יותר למעשה שנעשה בשוגג בלבד, ואילו כאן הנטייה עצמה היתה במכוון.
49. הב"ש תמה על הכרעת הרמ"א, והט"ז פסק שאין להוציא ממון מן הבעל בכפייה.
50. נמצא למדים שאין להוציא את הקנס מכיסו של דוד.
51. יב. כוונה לשם שמים אינה רשות בממון חברו.
52. ועתה יש להשיב דבר אל לב הקורא הנעים.
53. רחל היא אשה צדיקה וצנועה. היא לא חמדה ממון, לא ביקשה הנאה לעצמה ולא אטמה אונזה משוועת דל. אדרבא: לבה היה גדול ורחמיה גברו עליה. בזכות הממון שהעבירה נותרו ילדים תחת קורת גג, ואפשר שכל ימיהם וזכרים הם את הלילה שבו נפתח להם שער מן השמים.
54. אך ברוך אשר נתן לנו תורת אמת, ואין אנו מעמידים חסד כנגד המשפט, לא נאמר: "חסד או משפט", אלא "חסד ומשפט אשירה". הרחמנות עצמה זקוקה לגבולות התורה, וכבר גילו לנו "רחמי רשעים אכזרי" ואף "חסד לאומים חטאת", שללא כל אחד ייטול ממון חברו ויאמר: "למצוה נתכוונתי", וייעשה מצוה עם ממונו ולא בשל זולתו.
55. אין אדם נעשה גבאי צדקה על ממון שלא הופקד בידו, ואין אדם נעשה דיין לעצמו לקבוע שהממון כבר שייך לעני פלוני, קל וחומר אדם אשר אינו מנוסה בסימני חושן משפט ודיני נזיקים. פעמים שהלב רואה דמעה אחת, ואילו המפקדים על הקרן יודעים על עשר משפחות אחרות שדמעתן נסתרת. "לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב", אמנם אין זה פוטר מתשלומים, ונסיים עם דברי מורינו הגדול החזון איש: "בכל תנועה צריך להחזיק עם חלקי השו"ע ואין אנו בני חורין לעשות דבר מבלי עיון בהלכה מן ההלכות הנוגעות לתנועות הנידון", ואין לנו בעולמנו אלא זאת".
56. המורם מן הקדשים לדינא:
57. אשה שגנבה, בין קודם לנישואיה ובין לאחריהם, חייבת היא עצמה בהשבת הקרן. נישואים הם מזבח כפרה ולא מעמד להלבנת כספים להפקיע את חובתה.
58. אם החפץ הגנוב או הקרן נמצאים בעין, חובה להשיבם לבעלים, אין זה חיובו האישי של הבעל אלא השבת ממון בעליו.
59. כאשר הקרן אינה קיימת ולא נכנסה לרשות הבעל, אין הבעל מתחייב מכספו האישי רק משום שנשא את האשה. וכל שכן כאשר המעשה היה קודם הנישואין והוא לא ידע ממנו, לא הסכים לו ולא נהנה ממנו.
60. האפשרות לגבות מנכסים השייכים לאשה או מנכסים שהכניסה לבעלה תלויה בפרטים רבין המבוארים בשו"ע אה"ע ס' צא.
61. קנס שנקבע בתקנת קהל הוא דין מיוחד, הדמיון בינו לבין קרבנות כפרה נותר בערפל.
62. לדעת רש"י אין בעל חייב בחיוב כזה כאשר נולד קודם הנישואין, ולדעת התוספות יש מקום לחייב בקרבנות חובה שקדמו לנישואין.
63. לדעת הח"מ החיוב הוא רק אם עברה בשוגג, וה"ש והבאה"ט הביאו את מסקנת הט"ז שאין להוציא ממון מן הבעל בכפייה.
35. והוסיף הח"מ דרך בביאור דברי הרמ"א: הטעם שחייב הבעל לשלם על מה שעברה האשה על תקנת הקהל הוא מפני שתקנת קהל מפורסמת נחשבת כחוב שיש לו קול, ודומה למלוה בשטר, ולכן ניתן לגבות מנכסים שהכניסה לבעלה (שכן בדין זה איירי שם השו"ע והרמ"א לפני כן). אך סיים שאין זה מבואר היטב במקור בדברי תרומת הדשן, וממילא למדנו מדבריו שכוונתו לצמצם את חיוב הבעל.
36. בנידון דינן, רחל אמנם לא ביקשה להכעיס אדם וכל מגמתה היתה חסד, אולם מבחינת גוף המעשה היא ידעה שהיא נוטלת את המעטפה בלא רשות, אין זו שכחה טכנית של תקנה, אלא מעשה [גבניה] מכוון שנעשה מחמת טעות בשיקול הדעת ההלכתי (שהיא התוצאה המוכרחת כאשר אין שואלים דיין או לכה"פ רב לפני שמחליטים על כספו של הזולת).
37. שער הכוונות הטובות יכול ללמד זכות על הלב ולהניח את הדעת, אמנם אינו הופך מעשה מכוון למעשה שוגג בהגדרתו ההלכתית.
38. ט. דברי הב"ש תימה על הכרעת הרמ"א: הב"ש בס"ק יג ביאר שאם מדמים קנס לקרבן הרי שהחיוב הוא מכספו של הבעל עצמו, וממילא אף כאשר האשה לא הכניסה לו נכסים הוא חייב לשלם משלו, דומיא דקרבן. לאחר מכן הביא את מחלוקת הראשונים שהובאה לעיל, הביא גם את דברי הח"מ שאין לחייב כאשר עברה במזיד, ולבסוף תמה כיצד פסק הרמ"א שהבעל חייב כיון שתרומת הדשן עצמו סיים בצריך עיון. משום כך פסק כהט"ז שאין להוציא ממון מן הבעל בכפייה, דלא כהרמ"א.
39. ומכאן כל שכן בנידון שלפנינו: המעשה קדם לנישואין, לפי רש"י אין מקום לחייב את הבעל, ואף לפי התוספות אין החיוב פשוט שהרי התוספות דיברו בקרבן חובה ואילו הדמיון בין קנס לקרבן הושך חושך סתרו אצל תרומת הדשן.
40. י. דברי הט"ז אין מוציאים ממון מכוח ספק הדמיון: הט"ז קבע שאין מקור פשוט לחייב את הבעל, ולאחר שעייין בתרומת הדשן מצא שאף הוא לא הכריע אלא סיים בספק אם קנס דומה לקרבן, לכן הסיק הט"ז היא שאין להוציא ממון מן הבעל בכפייה שהרי אין דומה חיוב אשר הוטל על האשה מן התורה, כגון קרבן לידה או זיבה, לחיוב קנס ש'על צד הדימיון' בא לכפר על העובר על תקנת הקהל. וכנ"ל כדברי הט"ז פסקו הב"ש והבאר היטב.
41. יא. בין גניבה לקנס - אין מלכות נוגעת בחברתה: עתה נשוב אל המעטפה אשר לא מצאה מנוח.
42. עצם הקרן
43. הסכום שניטל מבית הספר הוא חוב ממוני של רחל. אין זה קרבן ואין זה קנס לכפרה, אלא ממון בעלים אשר ניטל שלא ברשות. לגבי הקרן, דברי הפוסקים ברורים: דוד לא נעשה גנב או כחולק עם הגנב, הוא לא לווה או ערב מפני שנשא את רחל. הוא אפילו לא ידע, לא הסכים, לא קיבל את הכסף ולא נהנה ממנו. ממילא שאין שום יסוד הלכתי לחייבו מכספו האישי.
44. אם יש לרחל נכסים עצמאיים שניתן לגבות מהם על פי ההלכה, יש לברר את זכות דוד בהם לפני בית דין. וגם אם אין לה נכסים בני גבייה החוב אינו נמחק אלא רובץ עליה עד שתוכל להשיבו, או עד שתגיע להסדר מוסכם עם בעלי הממון.
45. הקנס
46. אם היתה תקנה תקפה וברורה של הקהל או המוסד, אשר קבעה קנס על מעשה כזה, יש לדון בה בנפרד.

64. לפיכך, בנידון שלפנינו אין לחייב את דוד מכספו האישי, לא בקרן הגניבה ולא בקנס, כל עוד לא קיבל עליו את החוב, לא נעשה ערב, ולא מצוי בידו ממון הגניבה עצמו.

65. רחל עצמה חייבת לפעול להשבת הקרן ולהגיע להסדר ראוי עם בעלי הממון. כוונתה הטובה יכולה ללמד עליה זכות, אך אינה פוטרת ממצות השבה.

66. למעשה, מפני ששאלות של בעלות בקרן צדקה, תוקף תקנות המוסד, מעמד נכסי האשה והסדרי השבה תלויות בפרטים רבים, יש להביא את הדברים לפני בית דין מוסכם, ואין לסמוך על מאמר זה כפסק מחייב.

67. ויהי רצון שזוכה לעשות צדקה במשפט, חסד באמת ורחמים בדעת; לתקן את אשר עיוותנו מבלי לשבור את אשר ניתן לתקן, ולהשרות שלום בין איש לאשתו ובין אדם לחברו, למען שמו יתברך וזוכה לבניין בית המקדש.

68. והאמת והשלום אהבו.

הדרך לבית הדין מתחילה בהכנה נכונה

לייעוץ פרטני, ניסוח כתבי טענות וערעורים, שילוב מקורות הלכתיים, בוררות או גישור ניתן לפנות למשרדו של הרב יצחק דן גרונברגר.

טלפון: 052-761-6780 • דוא"ל: grunberger-law.co.il • 1666law@gmail.com

זכויות וייחוס: כל הזכויות שמורות. בפרסום ציטוט קצר יש לציין את שם מחבר הגיליון, "משפט יצחק", מספר הגיליון, ולצרף קישור פעיל אל אתר המקור.

המידע בגיליון הוא כללי ותורני ואינו תחליף לייעוץ הלכתי או משפטי פרטי. ההכרעה בכל תיק תלויה בעובדות, בראיות ובשיקול דעתו של בית הדין המוסמך.

